

ნესტან სულავა

„ვეფხისტყაოსნის“ რომორც სათაურის ჯვარსახოვნებისათვის

შოთა რუსთველის „ვეფხისტყაოსანი“ ქართული სულის ის მარადიული სარკე და მთელი ერის ფილოსოფიაა, რომელშიც გაცხადებულია ქართველი კაცის ხასიათი, ერის წარსული, აწმყო და მომავალი. ქართველი ერი თავის სულიერ ხატს ჭვრეტდა „ვეფხისტყაოსანში“, რომელშიც აისახა მისი სულიერი და ინტელექტუალური ცხოვრება. იგი დღემდე „ვეფხისტყაოსნით“ ცდილობს საკუთარი არსისა და ბუნების ამოკითხვასა და შემეცნებას, „ვეფხისტყაოსნით“ საზღვრავს თავის სულიერ-ინტელექტუალურ შესაძლებლობებსა და მომავალს, „ვეფხისტყაოსანია“ მისთვის ეროვნული ცნობიერების უმაღლესი გამოხატულება და საზომი, რადგან მასში თავმოყრილი და განფენილია თავისი და წინარე ეპოქათა მსოფლიოს ძირითადი ინტელექტუალური მონაპოვარი, ნასაზრდოები და გაჟღენთილი ქართული სულით. მისი აზროვნების სტილი, მსოფლმხედველობა, მხატვრული სამყარო, სიმბოლური და ალეგორიული გამომსახველობითი საშუალებები მითოლოგიურ წანამძღვრებს, წინარელიტიერატურულ ტრადიციებს, ფილოსოფიურ სააზროვნო სისტემებსა და საღვთისმეტყველო სწავლებას ემყარება.

რუსთველის პოემა ქართულ სივრცეს, სამყაროს და მსოფლიოს სივრცულ არეალებს ერთდროულად ასახავს, შესაბამისად, იგი მხოლოდ საქართველოს არ ეკუთვნის – კაცობრიობის სულიერი კულტურის ხელიხელ საგოგმანები ობოლი მარგალიტია. ჰომეროსი, რუსთველი, დანტე, შექსპირი, სერვანტესი, გოეთე – ესაა ის ჯვარსახოვნებითი კონტექსტი, რომელშიც ქართველი ერის უპირველესი შემოქმედი მოიაზრება! „ვეფხისტყაოსანი“ შეიქმნა

აღმოსავლეთისა და დასავლეთის გზაშესაყარზე მდებარე სამოთხისდარ ქვეყანაში, სადაც განსხვავებული ტრადიციები და კულტურები ხვდებოდნენ ერთმანეთს და თანაარსებობდნენ ისე, რომ პოლიტიკური დაპირისპირება, რაც საუკუნეთა მანძილზე თავს იჩენდა საქართველოს მახლობელ ქვეყნებთან ურთიერთობისას, არასოდეს გადაზრდილა კულტურულ დაპირისპირებაში, ვინაიდან კულტურა პოლიტიკაზე მალლა იდგა ყოველთვის, მეტიც, თვით პოლიტიკა იყო კულტურის ნაწილი.

„ვეფხისტყაოსანი“ ყოველი თაობის წინაშე ახალ საკითხებს აყენებს, ყოველ ეპოქაში ახლებურად იკითხება, რის საფუძველიც ისაა, რომ რუსთველის პოემის პერსონაჟები, ერთი მხრივ, კონკრეტულად მოიაზრებიან, მეორე მხრივ, „ზოგად ადამიანის ბუნების მიხედვით არიან შექმნილნი და აგებულნი“ (ილია ჭავჭავაძე 1984: 595), ხოლო მთელი პოემა ქართველი ერის ფიზიკური და სულიერი ცხოვრების პროექციაა, ფილოსოფიაა, აზრისა და გრძნობის შეზავებაა. შექმნიდან მოყოლებული, „ვეფხისტყაოსანი“ მუდამ იბრძოდა; საგალობელთან, ქართულ სიმღერასთან, ცეკვასთან, კულტურის სხვა ფორმებთან ერთად მან შემოინახა ქართული ეროვნული სული, გამოავლინა ერის ინტელექტუალური შესაძლებლობანი და იკისრა მისი სულიერი აღმზრდელის მისია. ძველ დროში ქალს გათხოვებისას ამიტომაც ატანდნენ მზითვად „ვეფხისტყაოსანს“, რათა ქართველ დედას რუსთველის ამალლებულ იდეალებზე აღეზარდა შვილი, მისთვის სიყვარულისა და სიკეთის ქმნის მოთხოვნები შთაენერგა, ცხოვრების არსი ესწავლებინა, მარადიული ღირებულებების გზამკვლევად დაესახა.

შოთა რუსთველი „ვეფხისტყაოსანში“ არა მხოლოდ საქართველოსა და ქართველი ერის ცხოვრებას ასახავს, არამედ ქართველი ერისა და კაცობრიობის საზოგადოებრივი ცხოვრების კერძო და განზოგადებულ სურათს ხატავს, რის გამოც იგი კონკრეტულიცაა და საზოგადოც. პოემის პირველი გამოცემიდან 311 წელი გავიდა, რა დროიდანაც შეიქმნა უმდიდრესი სამეცნიერო რუსთველოლოგიური ლიტერატურა, რომელშიც სხვადასხვა ასპექტით განხილული და გარკვეულია მრავალი საკითხი. მაგრამ რუსთველი და მისი პოემა მუდამ აძლევს მკვლევარსა თუ დაინტერესებულ პირს საშუალებას, გამოთქვას თავისი მოსაზრება, ყოველ მკითხველს თავისი „ვეფხისტყაოსანი“ აქვს.

განსაკუთრებულ ყურადღებას იქცევს პოემის სახელწოდება, რომელიც მხატვრულ-ესთეტიკური, მითოსური, რელიგიური, ფენომენოლოგიური, დროსივრცული პოეტიკის თვალსაზრისით ბევრ საფიქრალს აღძრავს და სხვადასხვაგვარი გააზრების სა-

ფუძველს იძლევა. ამავე დროს, პოემის დედააზრსა და პერსონაჟთა საოცრად მდიდარ, მრავალფეროვან, ერთდროულად ტრაგიზმითა და ბედნიერებით აღსავსე გზას წარმოაჩენს.

პოემის სახელდებისა და ვეფხისტყაოსნობის არსის გასააზრებლად, მისი ლიტერატურული წანამძღვრების გამოსავლენად უნდა ვიმსჯელოთ აღმოსავლურ-დასავლურ ეპიკურ ლიტერატურულ თხზულებათა სათაურებთან მის მიმართებაზე. ამ თვალთახედვით „ვეფხისტყაოსნის“, როგორც პოემის, სახელდების საკითხი არ განხილულა. პოემის სახელწოდებას ჯვარსახოვნებითი თვალსაზრისით დროსივრცული მხატვრული ფუნქცია ეკისრება, რის საფუძველზეც შეიძლება მივიჩნიოთ ქართველი ერისა და მთელი კაცობრიობის მხატვრული სიტყვის სათაურ-ისტორიად, რომელშიც მათი ისტორიის სხვადასხვა ეპოქის, სხვადასხვა რიგის ინფორმაციებია ჩაკირული; აგრეთვე, მასში ერთდროულად წარმოჩნდება პოეტის მიერ ვეფხისტყაოსნობის, როგორც მხატვრულ-ლიტერატურული და სოციოკულტურული მოვლენის, რემითოლოგიზაციაც და დემითოლოგიზაციაც, მეტაფორულობაც, სიმბოლურობაც, ალუზიურობაც, ენიგმურობაც, საზოგადოდ, მხატვრული ბუნების უნივერსალურობა.

სამეცნიერო ლიტერატურაში არაეთგზის გამოითქვა მოსაზრება იმის შესახებ, რომ შოთა რუსთველმა სიუჟეტის შენიღბვის ხერხის გამოყენის საფუძველზე პოემის მოქმედება გაშალა აღმოსავლეთის რეალურ და გამონაგონ ქვეყნებში, რასაც დაუკავშირდა პოემის ჟანრობრივი რაობის საკითხი; აღინიშნა, რომ „ვეფხისტყაოსანი“ განსხვავდება თავისი ეპოქის სხვა ქვეყნების ლიტერატურული ქმნილებებისაგან, რაც პოემის სახელდებაშიც ნათლად გამოიკვეთა. რუსთველის წინამორბედ და თანამედროვე ეპიკოს მწერალთაგან აღმოსავლურ-დასავლური ლიტერატურიდან შეიძლება დავასახელოთ „ილიადა“, „ოდისეა“, „შაჰნამე“, „რამაიანა“, „ხოსროვი და შირინი“, „ლეილი და მაჯნუნი“, „შვიდი მზეთუნახავი“, „საიდუმლოებათა საგანძური“, „ისქანდერ-ნამე“, „დიგენის აკრიტასი“, „სიმღერა ნიბელუნგებზე“, „სიმღერა როლანდზე“, „სიმღერა სიდზე“, რომლებშიც ასახულია ამა თუ იმ ქვეყნისა და ხალხის ისტორიული წარსული, ისტორიული მოვლენები და რეალიები, ხოლო მათში არეკლილი მხატვრული გამონაგონის გააზრება ზოგადსაკაცობრიო იდეალებს სწვდება. მათი სათაურები დაკონკრეტებულია და მკითხველი ადვილად ხვდება, რა არის თითოეული მათგანის ძირითადი საკითხი ან ვინაა მთავარი პერსონაჟი. ჩამოთვლილ ნაწარმოებთა სახელდებებში ისეთი სიღრმისეული რაობა და შინა-არსი არაა ჩადებული, როგორც რუსთველის პოემის

სათაურშია. შოთა რუსთველმა ეროვნული და ზოგადსაკაცობრიო იდეალები შეარწყა, რაც ქრისტიანული მსოფლმხედველობისა და რენესანსულ სააზროვნო სისტემათა ფონზე წარმოჩნდა.

რუსთველის პოემის სახელდება კონცეპტუალურია, რადგან იგი გლობალური მნიშვნელობის მხატვრული სახე და მეტაფორაა, რომელიც თხზულების მხატვრულ-ესთეტიკური ფენომენის, მისი სიღრმის, მისი ძირითადი კონცეფციის გამომხატველ მხატვრულ საშუალებად გვევლინება; ეს სათაური ნაწარმოებში გადმოცემულ მხატვრულ ფაქტებსა და მოვლენებს მეტ მასშტაბურობას ანიჭებს, რაც პოემის ზოგადსაკაცობრიულ არსზე მიუთითებს; იგი მთავარ პერსონაჟთა ხასიათს, თვისებებს, სულიერებას, ცხოვრების ურთულეს და წინააღმდეგობებით აღსავსე გზას აჩვენებს.

„ვეფხისტყაოსანი“, როგორც პოემის სახელწოდება, მრავალმრიანია, ქარაგმულად კულტურის ისტორიის მრავალ ფენას მოიცავს და დროსივრცული მხატვრულ-ესთეტიკური მისია ეკისრება. მისი მნიშვნელობის განსაზღვრისას წამყვანი, ცხადია, მხოლოდ რუსთველურია, ვიკტორ ნოზაძის თქმით, საკუთრივ ვეფხისტყაოსნურია, მასში ყველა შრე, კერძოდ: მითოსური, ფოლკლორული, ლიტერატურული, რელიგიური, ზნეობრივ-ეთიკური, პოლიტიკურ-იდეოლოგიური, – ფარული და შენიღბულია. პოემის სათაურის სრულყოფილად გასააზრებლად მნიშვნელობა ენიჭება იმას, რომ „ვეფხისტყაოსანში“ სამიჯნურო-სათავგადასავლო სიუჟეტი აღმოსავლურ სამიჯნურო ხასიათისა და დასავლურ კურტუაზული ტიპის თხზულებებთან შედარებით განსხვავებულად ვითარდება. „ვეფხისტყაოსნის“ კომპოზიციურ მსვლელობაში არ შეინიშნება გადახვევები სიუჟეტის ძირითადი, წამყვანი ხაზიდან, რაც ახასიათებს რუსთველის ეპოქის აღმოსავლურ და დასავლურ ლიტერატურულ თხზულებებს. თუ შევადარებთ შოთა რუსთველის თანამედროვე ეპიკურ თხზულებებს, მკვეთრ განსხვავებას დავინახავთ. კერძოდ, ჰომეროსისა და ფირდოუსის პოემების სახელწოდებები, „ილიადა“, „ოდისეა“, „შაჰნამე“, ნიზამის პოემათა სახელწოდებები, კერძოდ: „ხოსროვი და შირინი“, „ლეილი და მაჯნუნი“, „შვიდი მზეთუნახავი“, „საიდუმლოებათა საგანძური“, „ისქანდერ-ნამე“, იმგვარ მხატვრულ სიღრმეს არ შეიცავს, როგორსაც „ვეფხისტყაოსანი“. მიუხედავად იმისა, რომ ფირდოუსის პოემა წარმოაჩენს მითოსური, ისტორიული და მხატვრული აზროვნების ვითარების ერთმანეთისაგან განსხვავებულ ეპოქებს, იგი მაინც მეფეთა ცხოვრებასა და ერთ-ერთი უძლიერესი აღმოსავლური სახელმწიფოს ცხოვრების ასახვაზეა ორიენტირებული. ნიზამის პოემათა სახელწოდებები კი ძირითადად თხზულებათა პერსონა-

ჟების სამიჯნურო თავგადასავლებს კონკრეტული სახელდებებით მიუთითებს, რაც დასახელებულ თხზულებებში იმდენად ფაბულას კი არ აკისრებს ძირითად მხატვრულ დანიშნულებას, რამდენადაც საკმაოდ ვრცლად წარმოაჩენს თითქმის ყველა მოქმედი პერსონაჟის განცდებს, რასაც სათაურებში გატანილი საკუთარი სახელების გალერეა ემატება, და ყურადღებას ამახვილებს მოტივებზე. თითოეული მათგანი ერთიან სიუჟეტურ ხაზს მიჰყვება, მაგრამ, ამავე დროს, ძირითადი სათქმელის გადმოცემას აღმოსავლური ლიტერატურისათვის დამახასიათებელი შენაკადების საშუალებითაც ცდილობს. ნიზამის მხოლოდ ერთი პოემის, მისტიკური თხზულების სათაური, „საიდუმლოებათა საგანძური“, სხვა პოემათაგან განსხვავებულ მხატვრულ გააზრებას გულისხმობს და მისი განმარტებისას უნდა გავითვალისწინოთ პოემის სტრუქტურა და კომპოზიცია, რადგან იგი 20 დიდაქტიკური ხასიათის, სიუჟეტურად ერთმანეთთან დაუკავშირებელი საუბრისაგან შედგება და თხზულებას მხოლოდ ამიტომ შეიძლება პირობითად პოემა ეწოდოს. მისი მიზანია ავტორის ფილოსოფიურ-რელიგიურ შეხედულებათა მხატვრული ფორმით გადმოცემა. მისი შესავალი ნიზამი განჯელის პოეტურ შეხედულებებს გადმოგვცემს. აღმოსავლურ თხზულებათა სათაურები პერსონაჟების სამიჯნურო-სათავგადასავლო ამბებს კონკრეტულად წარმოსახავს, ერთიან სიუჟეტურ ხაზს მიჰყვება. თითოეული თხზულების სათაური, მაგალითად, „ვისრამიანი“ („ვის ო რამინ“), „ხოსროვი და შირინი“, „ლეილი და მაჯნუნი“, „შვიდი მზეთუნახავი“, „ისქანდერ-ნამე“, კონკრეტულ მთავარ პერსონაჟებს გულისხმობს, წამყვანი სიუჟეტური ხაზი სათაურში გამოტანილ პერსონაჟებს მიჰყავთ, მაგრამ მთავარ პერსონაჟებთან ერთად სხვებსაც არანაკლები ყურადღება ეთმობა. შესაბამისად, ამ თხზულებათა სათაურთაგან თითოეული ორიენტირებულია კონკრეტულ პირთა სახელებსა და მხატვრულ სახეებზე.

შოთა რუსთველის პოემის სათაურში არ არის დასახელებული კონკრეტულ პერსონაჟთა სახელები, მაგრამ მეტაფორულად რომელი პერსონაჟია მონიშნული, პოემის ტექსტის გადამწერებმა თავის დროზე სავსებით სწორად გაიაზრეს და ხელნაწერებში აღნიშნეს, რომლებშიც სათაურის შემდეგ გაკეთებული მინაწერი პოემის ტექსტის რაობას, მთავარ პერსონაჟთა ვინაობას გვამცნობს და ნათლად მიუთითებს სათაურის სახისმეტყველებას, სიმბოლურობას, როგორც წამყვან მეტაფორას: „ამა ჰამბავსა დასანყისი. პირველ ამო და სასმენელად მშვენიერი სწავლისათვის მოშაირეთასა, რომელნიცა უხმობენ ტარიელ და ნესტან დარეჯანს ვეფხისტყაოსნობით“. ეს მინაწერი მრავალმხრივ მნიშვნელოვანია პოემის

სათაურის გასააზრებლად და მთავარ პერსონაჟთა თვისებების გასარკვევად. საგანგებოდ აღვნიშნავთ, რომ რუსთველის წინამორბედი და თანამედროვე აღმოსავლური და დასავლური ეპიკური თხზულებათა სათაურები არ არეკლავს უძველეს მითოლოგიებს, ლიტერატურულ-მხატვრულ ტრადიციებს. მიუხედავად ამისა, პოემის მხატვრული ქსოვილის მეტაფორული აზროვნებისა და ჰიპერბოლური მხატვრული მეტყველების მახასიათებლები აღმოსავლურ-დასავლურ ლიტერატურათა წიაღშიცაა საძიებელი.

რუსთველის პოემაში ასახული ადამიანის კონცეფცია შუასაუკუნეების შეხედულებებისაგან განსხვავდება და სიახლეს ამკვიდრებს, რაც სათაურიდანვე ვლინდება. პოემაში ავტორმა ადამიანის შესახებ ადრეული შუასაუკუნეების ლიტერატურაში დამკვიდრებული თვალსაზრისისაგან განსხვავებული კონცეფცია ასახა, რომლის მიხედვით ტრადიციული გაგებაც შეინარჩუნა, რაც საკუთარი თავის შემეცნების მცდელობაში, ადამიანის ცხოვრებაში ღმერთის ადგილის შეცნობაში, ღმერთისადმი მის დამოკიდებულებაში გამოიხატა, და სიახლეს მოიტანა, რაც ადამიანის მისიის, ადამიანის თვითდამკვიდრების არსში, ინდივიდუალურის ღვთაებრივამდე ამალლებაში დაინახა. ყოველივე ეს ადამიანის სულიერი ხსნის გზად დასახა. „ვეფხისტყაოსანი“, როგორც სათაური, ადამიანის სულიერ გარდასახვასა და ამალლებას, პერსონაჟის, როგორც ინდივიდის, ღვთაებრივამდე აღსვლას ემსახურება, რაც განასხვავებს რუსთველის პოემას წინამორბედი და ამავე ეპოქის აღმოსავლურ-დასავლური თხზულებების სათაურებისაგან.

„ვეფხისტყაოსანში“, როგორც სათაურში, მოქცეულია ავტორისეული მხატვრული კონცეფციის უღრმესი შრეები, მას აქვს დროსივრცული განზომილება; ტარიელის ვეფხისტყაოსნობა, რომელიც ნესტან-დარეჯანის ხატ-სახითაა მოტივირებული, წარსულის შედეგია, რომელიც არსებობს აწმყოში და აუცილებელია მომავალში მისგან გათავისუფლება. მასში ვლინდება ტრადიცია, კულტურა, გამოცდილება. იგი შორეული წარსულიდან მომდინარე უძველესი მითოლოგიის ლიტერატურული გარდასახვაა, ბიბლიური სიმბოლიკითაცაა გაჯერებული, აგრეთვე, მთავარ პერსონაჟთა, ტარიელისა და ნესტან-დარეჯანის, ავთანდილისა და თინათინის შინაგანი ბუნების, სულიერი სამყაროს, მათი ინტელექტის სრულყოფილებისაკენ სწრაფვის გამოხატულებაა. ტარიელის ვეფხისტყაოსნობა მრავალმხრივ მნიშვნელოვანი მხატვრული სახეა, რომელშიც ერთდროულად წარმოჩნდება ავტორის მხატვრული კონცეფციის სხვადასხვა განზომილება. მართალია, პოემის სახელწოდება გულისხმობს ტარიელს და მის მიჯნურს ნესტან-და-

რეჯანს, მაგრამ ვეფხისტყაოსნობა, როგორც პიროვნების ცხოვრების, მისი არსებობის ტრაგიკული პერიოდის გამოვლინება, სულიერი თვითჩაღრმავების, საღვთო გზისაკენ სვლის სიმბოლო, პოემის ყველა პერსონაჟისათვის არსებითია.

ვ. ნოზაძის გამოუქვეყნებელ ნაშრომში – „ვეფხისტყაოსანის ფსიქოლოგიისმეტყველება“ – აღნიშნულია, რომ ტარიელში ნესტან-დარეჯანი ასოციაციურად ვეფხზე წარმოდგენას დაუკავშირდა, ვეფხისა და ნესტანის მსგავსება თითქმის ნამდვილად დასახა: „და როცა ნესტანი ტარიელს დაეკარგა, ნესტანის ეს მსგავსება ვეფხთან მას გარდაექცა განუყრელ წარმოდგენად, რაც ვეფხისა და ნესტანის მსგავსებაში გამოიხატა არა მარტო პირ-გამეხებით, არამედ შვენიერი სახითაც. ეს ასოციაცია უკვე ტარიელის შემეცნებაში აპპერცეპციად გარდაიქცა... ასმათსაც კი ტარიელის გავლენით ნესტანი ვეფხად წარმოუდგენია და (ტარიელს) ისეთ პირობას უქმნის, რაც განუყრელად ვეფხის მსგავსებასთან არის დაკავშირებული. ასმათი მას ვეფხის ტყავის სამოსელს უკერავს... ტარიელისთვის ვეფხი არის ნამდვილი ფსიქოლოგიური აპპერცეპცია და ეს ურთიერთობითი წარმოდგენა იქამდე მიდის, რომ ასმათი ამისათვის მას შესაფერის პირობებსაც უქმნის“. ტარიელი არა მხოლოდ ჩაცმულობითაა ვეფხისტყაოსანი მოყმე, არამედ მთელი თავისი არსებით მყოფობს ვეფხის გარემოში, ვეფხივით „წავარნაში“ ცხოვრობს. საჯდომ-წამოსანოლიც ვეფხის ტყავისა აქვს; ავთანდილიც მოზიარე ხდება ვეფხის ტყავისა, გამოქვაბულში ისიც ვეფხის ტყავის ნატებზე ჯდება. ვეფხის აქსესუარი ერთდროულადაა სიმბოლური და მეტაფორული. ვეფხის მხატვრულ სახეში ვეფხისტყაოსნობის არსში რამდენიმე კულტურული ფენა ირეკლება, ოღონდ მასში რუსთველური, ვ. ნოზაძის სიტყვით, ვეფხისტყაოსნური, სრულიად ორიგინალურ შინაარსს იძენს და განსხვავდება წინარეკულტურულისაგან, რაც პოემის პერსონაჟთა სულიერი განახლების საწყისად, შესაბამისად, სამყაროს განახლებად მოიაზრება. ამიტომაცაა მთელი პოემა სიყვარულის გამოცდა.

„ვეფხისტყაოსანში“ მთავარ პერსონაჟთა – ტარიელის, ავთანდილის, ნესტან-დარეჯანის, თინათინის ქმედების უმთავრესი მიზანი დაკარგული ღვთაებრივი ჰარმონიის ძიება, მოპოვება და დამკვიდრებაა, საღვთო და გარეშე სიბრძნის მორიგებაა, მშვენიერების, სილამაზის, სულიერი და ზნეობრივი სრულყოფის მოსაპოვებლად ბრძოლაა. ისინი, როგორც ახალი თაობის წარმომადგენლები, ადამიანის გარდასახვის, პიროვნების აღორძინების იდეას აყენებენ. შოთა რუსთველმა არა მეფის მემკვიდრის, მეფის შვილის, არამედ პიროვნების, ადამიანი-ინდივიდის ინტერესები

წამოსწია წინ, რითაც შოთა რუსთველმა თავისი მხატვრული სააზროვნო სივრცე წინარე ლიტერატურული საგან მკვეთრად განასხვავა და ესეც წარმოჩნდა პოემის სათაურში.

„ვეფხისტყაოსანმა“ ასახა „ამბავნი, უკვდავებისა სწორანი“, ანუ „რა“, ხოლო თუ როგორაა ასახული „რა“, სხვა საკითხია. იგი გულისხმობს სილამაზის, მშვენიერების, ესთეტიზმის გამოსახვის პრინციპებზე დამყარებულ მეტაფორას, ალუზიასა და ენიგმას, რომელთა გარეშე არ იქმნება მაღალმხატვრული ნაწარმოები. „ამბავნი, უკვდავებისა სწორანი“ ისაა, რაც პოემაში სიმბოლურ-ალეგორიულად, მეტაფორულად, ალუზიურად და ენიგმურად გადმოიცემა მითოსური სააზროვნო სისტემის, ფილოსოფიური ხედვების, ბიბლიური მოტივების, სიუჟეტების, სახისმეტყველების, არქეტიპების საფუძველზე.

„ამბავნი, უკვდავებისა სწორანი“ გულისხმობს ღვთისგან ქმნილი მშვენიერებისა და სილამაზის იდეალის წვდომას, ხოლო სილამაზე და მშვენიერება არის აბსოლუტური ღირებულება, რომელსაც დადებითი მნიშვნელობა აქვს ყველა იმ პიროვნებისათვის, რომელსაც ძალუძს მათი აღქმა. სილამაზის იდეალი იქ მკვიდრდება, სადაც ყოფიერებას სრულყოფილი, ყოვლისმომცველი აბსოლუტური ღირებულება განსაზღვრავს. სრულყოფილი სილამაზე კი არის ყოფიერების სისრულე, რომელიც თავისთავში მოიცავს აბსოლუტური ღირებულების ერთიანობას, შეზავებულს გრძნობით.

„ვეფხისტყაოსნის“ „ამბავნი, უკვდავებისა სწორანი“ უშუალოდ უკავშირდება პოემის დასაწყისის იმ სტროფს, რომელშიც ერთმანეთთანაა შეპირისპირებული „სპარსული“ და „ქართული“; „სპარსული“ არ შეიძლება იყოს „ამბავნი, უკვდავებისა სწორანი“ და, პირიქით, „ამბავნი, უკვდავებისა სწორანი“ არ შეიძლება იყოს „სპარსული“, რადგან რუსთველი, ფაქტობრივად, ემიჯნება სპარსულ პოეზიას, სპარსულ კულტურულ გარემოს, რაც იმითაც ჩანს, რომ „ვეფხისტყაოსნის“ მიჯნურობა რადიკალურად განსხვავდება, მაგალითად, „ვისრამიანის“ ან „ლეილმაჯნუნიანის“ სიყვარულისაგან. „ვეფხისტყაოსანში“ სპარსეთი საქართველოსთან და ინდოეთთან შედარებით უარყოფით კონტექსტში განიხილება (გავიხსენოთ ტარიელის სიტყვები: „სპარსთა ვერა ვიქმ ინდოეთისა ჭამასა“), ასევეა „ამირანდარეჯანიანშიც“ (სხვათა შორის, ამას თავისი პოლიტიკურ-სახელმწიფოებრივი და სოცოკულტურული საფუძვლები აქვს). ამიტომაც „სპარსული ქართულად ნათარგმანები“, რაც ლიტერატურულ-ესთეტიკურ, პოლიტიკურ-იდეოლო-

გიურ, მსოფლმხედველობრივ, ზოგადკულტურულ თვალთახედვას გვამცნობს. ამიტომ უპირისპირდებიან ერთმანეთს „სპარსული“ და „ქართული“. „სპარსული“ ფაბულურია, ამბავს უკავშირდება, „ამბავი“ კი თხრობაა, ფაბულაა, ის ამბავია, რასაც ეფუძნება პოემის სიუჟეტური განვითარება, ხოლო „ქართულად თარგმანება“ კი მხატვრულ-ესთეტიკურ, კულტურულ, პოლიტიკურ-იდეოლოგიურ, მსოფლმხედველობრივ საფუძვლებს ემყარება და მკითხველისაგან ამ საკითხთა საწვდომად მზაობას მოითხოვს. რუსთველი იყენებს ტერმინს „სპარსული“, მაგრამ მასზე არ ჩერდება; მისთვის „სპარსული“ არაა სრულყოფილების არსის მქონე, რასაც მოწმობს პოემის შინაარსის გადმოცემისას სპარსულისადმი რუსთველის უარყოფითი განწყობა. საამისოდ დავიმონშებ კ. კეკელიძის თვალსაზრისს, რომლის მიხედვით, ქართული ეროვნული თვითშეგნება ისე მკვეთრად არასოდეს გამიჯვნია სპარსულს, როგორც „ვეფხისტყაოსანში“ (კეკელიძე, 1957: 128).

„ვეფხისტყაოსანში“ რუსთველის მიერ ასახული ღმერთის მიერ შექმნილი სამყარო მშვენიერია, ვინაიდან იგი სრულყოფილია, მთელი თავისი მრავალფეროვნებით უსასრულოა, მარადიულია, დიადია, ამაღლებულია, ხოლო „უთვალავი ფერით“ შემკული, ლამაზი და მშვენიერი სამყაროს გვირგვინი ადამიანია. შემოქმედი და შექმნილი მშვენიერია, ვინაიდან შექმნილი მშვენიერი ვერ იქნება, თუ თავად შემოქმედს მშვენიერების ქმნადობის უნარი და მისი ღრმა შეგრძნება არა აქვს. სამყარო მოძრავია, ცვალებადია, განახლებადია, სხვაგვარად მრავალფეროვანიც ვერ იქნებოდა. სამყაროს შექმნისა და მისი იერარქიულობის ღვთაებრივი ჩანაფიქრი მოწესრიგებულია, სისტემურია, ამასთან, მარადიული და უწყვეტია, „უჟამო ჟამია“, რაც აბსოლუტური სრულქმნილების საფუძველს ქმნის. სამყაროს ყოველი ნაწილი, ყოველი ელემენტი ჰარმონიულად უკავშირდება მთელს, რაც სისრულეს, ამაღლებულობას, მშვენიერებას წარმოშობს. „ვეფხისტყაოსნის“ მიხედვით: „იგი გაჰხდის წამისყოფით, ერთსა ასად, ასსა ერთად“ (794) .

„ვეფხისტყაოსნის“ სივრცული არეალი ძალზე ფართოა, იგი, ფაქტობრივად, მოიცავს მთელ კულტურულ აღმოსავლეთს: არაბეთს, ინდოეთს, ხვარაზმელთა სამეფოს, ხატაეთს; ლექსიკის გათვალისწინებით, გამონაგონი ქვეყნებიც – მულღაზანზარი, გულანშარო, ქაჯეთი – ამავე არეალშია საგულვებელი. დროსივრცული მონუმენტურობა რენესანსის თვისებაა. პოემის გმირები უზარმაზარ სივრცეს გადასერავენ დასახული მიზნის მისაღწევად. ისიც უნდა გავიხსენოთ, რომ თვით შოთა რუსთველმა თავის არს პოეტიცა-

ში ეპოსს, დიდი ეპიკური ტილოს შექმნას მიანიჭა უპირატესობა, რაც ეპოქის მოთხოვნილება იყო. „ვეფხისტყაოსნის“ შექმნას წინ უძღვოდა და თან სდევდა მონუმენტური ტაძრებისა და ციხე-ქალაქების აღშენება, მონუმენტური ფერწერის განვითარება. ეს ის ეპოქაა, როცა უცხო სამყაროსადმი ინტერესი იზრდება; ადამიანი სრულყოფილებასა და თვითგამოხატვას მიესწრაფვის, ამიტომ მისი თვალსაწიერიც ფართოვდება. ამას მოითხოვს ლიტერატურულ-ესთეტიკური პრინციპების განვითარების კანონზომიერება.

შოთა რუსთველის მხატვრულ სამყაროში უმთავრესი ღმერთის მიერ შექმნილი ადამიანია, ხილულ სამყაროში არსებული იერარქიის უმაღლესი საფეხური, რომლის ესთეტიკური სახე ყოველ მეტაფორასა თუ სიმბოლოში ვლინდება. „ვეფხისტყაოსნის“ გმირები იმთავითვე სრულყოფილ პიროვნებებად არ გვევლინებიან, ისინი ხანგრძლივი დროის განმავლობაში ცხოვრებისეული წინააღმდეგობების გადალახვის შემდეგ აღწევენ სრულყოფილებას, ზნეობრივ ამაღლებას; შინაგანი მშვენიერებისა და ამაღლებულობის შეგრძნების საფუძველი ერთბაშად არ დამკვიდრდება, იგი თანდათანობით მზადდება, რაც პოემის სახელდების საფუძველადაც გვევლინება. „ვეფხისტყაოსნის“ გმირთა მომავალს განსაზღვრავს მათი ზნეობა და ფსიქოლოგია, გმირი „გული გონიერით“ (სოლ.) შეიგრძნობს საკუთარ თავში, რომ ღმერთმა მასში თავისი ნება განახორციელა და იგი არა მხოლოდ სიტყვით, არამედ გრძნობადით, ინტელექტუალურითა და ნებელობით, ე. ი. სულიერი ცხოვრებით უერთდება ღმერთს. იმედი, რწმენა და სიყვარული მასში ინტელექტუალურ სფეროში მარადიული ცხოვრებისაკენ სწრაფვას, ზესტასამყაროს სულიერებასთან შეხების გრძნობას აღვიძებს და ასაზრდოებს; გრძნობად სფეროში ღმერთისადმი, უზენაესისადმი ამაღლებული სიყვარულის შეგრძნებას უმკვიდრებს.

ადამიანის უმაღლესი ღირებულება პიროვნულობაა, ინდივიდუალურობაა. „ვეფხისტყაოსნის“ პერსონაჟები გამოკვეთილი ინდივიდები არიან, რომლებიც, სულიერებით გამორჩეულნი და ამაღლებულნი არიან, საკუთარი „მეს“ ძიებისაკენ, თვითშემეცნებისაკენ ურთულეს გზას გაივლიან. მათ უნდა აღმოაჩინონ საკუთარი თავი; ადამიანმა – პიროვნებამ, ინდივიდმა, რუსთველის ადამიანმა საკუთარ თავში უნდა იპოვოს ტრაგიზმის დაძლევის ძალა. შესაბამისად, „ვეფხისტყაოსანში“ ტანჯვაც გაესთეტიურებულია, რაც პოემის სახელწოდების მრავალმხრივობითაცაა დამონმებული. „ვეფხისტყაოსანში“ მთავარ პერსონაჟთა ქმედების უმთავრესი მიზანი დაკარგული ჰარმონიის ძიება, მოპოვება და

დამკვიდრებაა, მშვენიერების, სილამაზის მოსაპოვებლად ბრძოლაა, რომელიც კმაყოფილებისა და სიამოვნების მომგვრელია, ვინაიდან მათ სულიერი მშვენიერებით ამაღლებული განცდა მიუძღვით ღმერთთან შერთვისაკენ. რუსთველის ესთეტიკური მრწამსის საფუძვლებად გვესახება ის, რომ რუსთველური სამყარო ამაღლებულობის მშვენიერებით ხასიათდება, ვინაიდან უზენაესმა არსებამ, შემოქმედმა ღმერთმა სამყარო მშვენიერად შექმნა, რაც თავისთავად ღვთაებრიობის გაესთეტიურებას მოწმობს, ღმერთის მშვენიერების შეგრძნებამ კი ადამიანს ახალი გზა უჩვენა: „მაგრა ღმერთი არ გასწირავს კაცსა, შენგან განანირსა“ (952). ესეცაა, რუსთველი ადამიანის მცდელობას ანიჭებს უდიდეს მნიშვნელობას: „ბედი ცდაა, გამარჯვება, ღმერთსა უნდეს, მო-ცა-გხვდების“ (904). ესაა ადამიანის თვითსრულყოფისაკენ მიმავალი გზა, რომელიც სამყაროს განახლებისათვის მცდელობასა და გარჯას მოითხოვს. „ვეფხისტყაოსანში“ წარმოჩნდება, ერთი მხრივ, სამყაროს იერარქიულობა, რომელშიც, უთუოდ იგულისხმება წარმმართველი და დაქვემდებარებული, ხოლო, მეორე მხრივ, საფეხურებრივი განვითარება, რითაც ირგვლივ და ყველაფერში ჰარმონიულობა მიიღწევა. ამისთვის აუცილებელია ადამიანში სულიერი სრულყოფილების თვითშეგნების ჩამოყალიბება, ზნეობრივი ორიენტირის განსაზღვრა, ყოველგვარ განცდათა – მწუხარების, სიხარულის – საკუთარი ნებელობისადმი დაქვემდებარება.

„ვეფხისტყაოსანში“ ადამიანის გარდასახვის, ადამიანში პიროვნების გამოღვიძებისა და აღორძინების იდეას ახალი თაობა აყენებს: ნესტან-დარეჯანი და ტარიელი, თინათინი და ავთანდილი. რუსთველმა პოემაში წინა პლანზე დააყენა არა მეფის ასულის ან მეფის ძის, არამედ პიროვნების, ადამიანი-ინდივიდის ინტერესები. ამით ის მკვეთრად განსხვავდება წინარე ლიტერატურული აზროვნებისაგან. „ვეფხისტყაოსანში“ ძველი თაობა ინდოეთის მაგალითზე პიროვნულს, ინდივიდუალურს უგულვებელყოფს, რაც ახალ თაობასთან დაპირისპირების საფუძველი ხდება. ახალი თაობის წარმომადგენლებმა იციან, რომ ბედნიერების მოსაპოვებლად დაუსრულებელი ხანგრძლივი ბრძოლაა საჭირო და იბრძვიან კიდევ. სიახლის აუცილებლობას ახალი თაობა მთელი არსებით შეიგრძნობს და შეიმეცნებს; მან იგი ბრძოლით უნდა დაამკვიდროს. ძველი თაობიდან ამას როსტევანი ჩასწვდა პოემის დასასრულს. სიახლის დამკვიდრებამ საუკუნეთა განმავლობაში ჰაგიოგრაფიაში შემუშავებული პრინციპების კვალობაზე აღქმული იდეალური გმირის გაგება რუსთველის პოემაში შეცვალა, ეპოქის

ლიტერატურულ-ესთეტიკური მოთხოვნების კვალობაზე იდეალი-
სადმი დამოკიდებულება შეიცვალა.

„ვეფხისტყაოსნის“ გმირების, ნესტან-დარეჯანის, ტარიელის, თინათინის, ავთანდილის სულიერ სამყაროს სიყვარული აღა-
მაღლებს, ალამაზებს და ამშვენებებს, რაც თითოეულ მათგანს
ესთეტიკურად წარადგენს მკითხველის წინაშე. მათივე ამაღლე-
ბულობა, სილამაზე და მშვენებებაა სხვათათვის გარჯა, სხვათა
ბედნიერება, სხვათა სიყვარულის გასამარჯვებლად მცდელობა.
ესთეტიკური და ეთიკური შეზავებულია, ხოლო ეთიკური, თავის
მხრივ, გამშვენებებულია. რუსთველის პერსონაჟები საკუთარ
თავში აყალიბებენ სამყაროს მთლიანობის შეგრძნებას, რომელ-
შიც ადამიანი-პიროვნება მიკროკოსმოსია. ღმერთის მიერ შექმ-
ნილ მშვენებერ სამყაროში ტრაგიკულიც მშვენებერად აღიქმება, თუ
იგი პიროვნება-ინდივიდის ტრაგედიაა. ტრაგიკულის მშვენებერე-
ბად აღქმა რენესანსმა მოიტანა, ვინაიდან ადამიანური გრძნობა
ყოველთვის მშვენებერია. მანვე დაამკვიდრა გონების კულტი: ყო-
ველივე ამით გამშვენებებულნი არიან „ვეფხისტყაოსნის“ პერ-
სონაჟები. მათში შეზავებულია გონითი და გრძნობადი ელემენ-
ტები, რის გამოც პოემაში შუასაუკუნეობრივი და რენესანსული
ესთეტიკის სააზროვნო სივრცე ირეკლება და აისახება.

„ვეფხისტყაოსნის“ მთლიან, მონოლითურ სამყაროში, „უთ-
ვალავი ფერით“ შემკულში, ყურადღების ცენტრში ექცევიან პი-
როვნებები, რომლებიც ცვლიან მთელ საზოგადოებას, რადგან სა-
ზოგადოება პიროვნებათა, ინდივიდთა ერთიანობაა. რუსთველის
ადამიანი არის მიკროსამყარო, ხოლო სამყარო – მაკრო ადამიანი.
ამიტომაც რუსთველური მხატვრული აზროვნების ნაყოფი, „ვეფ-
ხისტყაოსანი“, გამოკვეთილი ინდივიდი შემოქმედის ღვთაებრი-
ვი სიბრძნით გაჯერებული, მარადიული მშვენებერებით შემკული
მხატვრული სამყარო.

„ვეფხისტყაოსნის“ პერსონაჟთა საბოლოო გამარჯვება განაპი-
რობა სიყვარულმა, რწმენამ, იმედმა, ღვთის განგებამ, ურთიერთ-
თანადგომამ, თანალმობამ, მალალმა ზნეობამ, ღმრთივგანბრძნო-
ბილობამ, სულიერმა სრულყოფილებამ, გმრობამ და ვაჟკაცობამ.
„ვეფხისტყაოსანი“ „ვით მარგალიტი ობოლი ხელიხელ საგოგმანე-
ბი“ საუკუნეთა მანძილზე იბრძოდა და ამჟამადაც იბრძვის ზნეობ-
რივი იდეალების დასამკვიდრებლად, ეროვნული ცნობიერების
განსავითარებლად, კაცობრიობის გადასარჩენად.

გამოყენებული ლიტერატურა:

ნოზაძე: ნოზაძე ვიკტორ, „ვეფხისტყაოსანის“ ფსიქოლოგიისმეტყველება, ავტორის ხელნაწერი შრომა საარქივო მასალის მიხედვით გამოსაცემად მოამზადა მანანა კვატაიამ (ხელნაწერი შრომა).

კეკელიძე, 1957: კეკელიძე კორნელი, ეტიუდები ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორიიდან, IV, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა... თბ., 1957.

შოთა რუსთველი, 1966: შოთა რუსთველი, ვეფხისტყაოსანი, I, აკაკი შანიძისა და ალექსანდრე ბარამიძის რედაქციით, - თბ., 1966.

ილია ჭავჭავაძე, 1984: ჭავჭავაძე ილია, თხზულებანი, - თბ., 1984.